

**CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ**  
**İLÂHİYAT FAKÜLTESİ**  
**DERGİSİ**

**Hakemli Dergi**

**IV. Sayı**



**SİVAS - 2000**

## İSLAM'A GÖRE İNANCIN TOPLUMDAKİ YERİ VE ROLÜ\*

Prof.Dr.Nevzat AŞIKOĞLU\*

İnsan toplum halinde yaşayan sosyal bir varlıktır. Bu onun en önemli özelliğidir. Tarih boyunca insanlar çeşitli toplumlar oluşturmuşlar, kültür ve medeniyetler meydana getirmişlerdir. Aynı duygu, düşünce ve kültürü benimseyerek biraraya gelen insanlar, zaman içinde ortak bir tarihi mirasa sahip olurlar, kendilerine has bir hukuk düzeni kurarlar, belli bir dinî inancı benimserler ve kendilerine mahsus bir ahlak ve değerler sistemi oluştururlar. Yine zaman içinde diğer insan toplumlarından farklı bir sanat ve edebiyat anlayışı geliştirirler.

İnsan toplumlarını birbirinden ayıran en önemli özelliklerden birisi kendilerine has kültür ile toplumu oluşturan fertler arasındaki dil ve inanç birliğidir. Kısaca din, dil, tarih, hukuk, edebiyat, sanat ve ahlak gibi, birarada yaşayan insanların oluşturdukları ortak değerler ve bunların birleşmesiyle oluşan ortak duygu ve düşüncelere dayanan bir kültür vardır.

Sözünü ettiğimiz bu kültürün oluşmasında ve ahlak anlayışının gelişmesinde, büyük ölçüde toplumun benimsediği dinin de belirleyici ve o kültürü şekillendirici rolü bulunmaktadır. "*Kutsal*" olarak nitelendirebileceğimiz, dini ve ahlaki değerler yanında örf ve adetler de topluma uyumlu bir kişilik geliştirmede ve kültürel kimliğin kazanılmasında vazgeçilmez unsurlardır. Çünkü, kutsal motifler, ahlakla ilgili değer yargıları, içinde yaşanılan toplumun kültürüne, yaşama biçimine ve geleneklerine sinmiştir. Mesela Hıristiyanlık, Batı toplumlarının yaşama biçimini önemli ölçüde etkilemiştir. Batıda hayat Hıristiyanî damga taşır. Toplumları ayakta tutan temel değerler arasında, inançla ilgili olanların önemi büyüktür. Dil ve tarih birliği yanında ortak kutsal değerler, toplum fertlerini birbirine bağlayan önemli bağlardır.

Her toplumda olduğu gibi Müslüman toplumlarda da inançlar, kültürü ve yaşama biçimini etkilemiştir. Müslüman toplumların örf ve adetlerinde, edebiyatlarında sanat ve ahlak anlayışlarında inançlarının yani İslam dininin etkisi görülmür. Dini motifler dile ve davranışlara sinmiştir.

Bu konunun detaylarına girmeden önce İslam dininin insan ve toplumla ilişkisi bakımından bazı noktaları açıklamak yerinde olur. Genelde İslam'ın birey ve toplumla ilişkisi açısından dört boyutu vardır.

\* 11 Kasım 1999 tarihinde Saraybosna'da yapılan Katolikler-Müslümanlar Dinlerarası Diyalog Konulu Seminere sunulan Almanca tebliğin Türkçe çevirisi.

\*\* C.Ü.İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Bunlar :

-İnanç boyutu

-ibadet boyutu

-Ahlak boyutu

-Muamelat boyutu'dur.

Bu saydığımız dört boyut iç içe halkalar olarak düşünülürse inanç boyutu en iç halkayı, muamelat boyutu ise en dış halkayı oluşturur.

İslam dini inanç noktasında bireyi muhatap alır ve onu tek yaratıcıya inanmaya çağırır. Bu nedenle İslam *tevhid* dini olarak adlandırılır.

**İslam'ın inanç boyutu**, özlü bir cümle olarak şu şekilde ifade edilir:

"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahirete ve kadere inandım".

**İslam'ın ibadet boyutu**, inanç boyutunu bütünler ve Müslümanın hayatını tamamen kuşatır. İbadet boyutunun temelinde **Kelime-i şehadet** vardır. Bu şöyle ifade edilir: "*Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, ve yine şehadet ederim ki, Muhammed (SAV) onun kulu ve elçisidir.*"

**Namaz** günlük hayatta önemli bir ibadet olup, sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere günde beş kez kılınır. Namazın nasıl kılınacağı bizzat Hz.Mumammed (SAV) tarafından gösterilmiştir.

**Oruç**, her yıl kamerî takvime göre ramazan ayında tutulur. Müslümanlar imsak vaktinden güneş batıncaya kadar olan süre içinde yemezler, içmezler ve cinsî münasebette bulunmazlar. Kamerî takvimin özelliği nedeniyle her yıl Ramazan ayı bir önceki yıla göre on gün önce başlar. Bu nedenle bir müslüman 50-60 yıllık ömrü boyunca yılın her döneminde oruç tutma imkanı bulabilir. Müslümanlar bu ay boyunca her gün 20 sayfa (bir cüz) olmak üzere Kur'an okurlar, buna mukabele denir. Böylece bir ay içerisinde Kur'anın tamamını okumuş olurlar. Ayrıca birbirlerini ve özellikle fakirleri iftar yemeğine davet ederler. Ramazan ayı sonunda kutlanan *Ramazan bayramı* Müslümanların her yıl kutladıkları iki dini bayramdan birincisidir.

**Zekat** ibadeti kur'anî bir emir olup, yılda bir kez yapılan malî bir ibadettir. Dince zengin sayılanlar (ki bunun bir ölçüsü vardır) mallarının 40'ta 1'ini (% 2,5) fakirlere dağıtırlar.

**Hacc** ise, yine Müslümanın temel ibadetlerinden birisidir ve dinen zengin sayılan bir Müslümanın ömründe bir kez mutlaka hacc'a gitmesi gerekir. Hacc, Müslümanın belirli bir zamanda Mekkeye giderek Arafat bölgesinde bulunması ve Kabe'yi tavaf etmesi demektir. Hacc ibadetinin yapıldığı günler aynı zamanda müslümanların ikinci bayramı olan *Kurban bayramı* olarak kutlanır ve mali gücü olan Müslümanlar Kurban keserek bir bölümünü veya tamamını fakirlere dağıtırlar.

Bütün bu ibadetler Kur'an ayetlerine dayanmaktadır ve nasıl yapılacağını Hz. Muhammed (SAV) bizzat göstermiştir.

**İslam'ın ahlak boyutu**, Kur'an'ın ve peygamberimizin tavsiye ettiği davranışları yapmak ve yasakladıklarından uzak durmak şeklinde ifade edilebilir. Tarih içinde İslam toplumları ahlak prensiplerine titizlik göstermişler ve uygulanmasını sağlamışlardır. Ancak günümüzde insan nüfusunun artması şehirlerin büyümesi ve insanları etkileyen unsurların çoğalması sonucu toplumun otokontrolü zorlaşmıştır.

İslam Ahlakında önemli olan ve müslüman toplumu derinden etkileyen bazı prensipleri sıralayalım:

- *İnsanlara iyi davranmak ve iyilik dilemek.* Hz. Muhammed buyurmuştur ki: "Hiçbiriniz kendisi için dilediğini kardeşi için de dilemedikçe (olgun) mümin olmaz"<sup>1</sup>

- *Dargın durmamak.* Hz. Muhammed şöyle buyurur: "Bir müslümanın diğer bir müslüman kardeşi ile üç günden fazla dargın durması helâl değildir."<sup>2</sup>

- *Kusur ve ayıpları örtmek, yaymamak.* Hz. Muhammed şöyle buyurur: "Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da Kıyamet günü onun ayıbını örter."<sup>3</sup>

*Dürüst olmak ve Yalan söylememek.* Kuran-I Kerim'de buyrulur ki: "Ey İnananlar, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin"<sup>4</sup>

**İslam'ın Muamelat boyutu ise**, insanlararası ticari ve hukuki ilişkileri düzenler. Bu konuda Kur'an ve sünnete dayalı geniş bir literatür oluşmuştur. Ancak tarih içinde oluşan bu birikim özellikle 19. yüzyıldan itibaren toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yenilenememiştir. Kısaca özetlenecek olursa, İslam dini kendine has inanç, ibadet, ahlak ve muamelat boyutları olan ve kendine inananların hayatlarının her anını düzenleyen, bir sistemdir. Öyle ki, İslami eseslar, müslümanların örf ve adetlerinde, atasözleri ve deyimlerinde, sosyal faaliyetlerde etkili olmuştur.

**Örf ve adetlerimizde**, konuşma biçimimizden, giyinişimize varıncaya kadar; aile içinde büyüklerle küçüklerin ilişkilerinden, komşularımızla olan ilişkilerimize varıncaya kadar her türlü gelenek ve yaşama biçimimizde İslam dininin etkisi vardır. Sevinçli ve üzüntülü günlerimiz dini motif taşıyan geleneklerle doludur. Ayrıca çocuklarımızı ehl-i beyt'in ve sahabilerin isimlerini koyarız. Bu onlara olan sevgimizin ifadesidir. Düğün törenlerimizde, mutlu günlerimizde ve bayram günlerinde dost ve akrabaların birbirlerini ziyaretleri, uzakta bulunanların memleket ve akrabalarını ziyarete gelmeleri, temelinde dinimizin çeşitli tavsiye ve telkinleri bulunan ve bu telkinlerle şekillenen davranışlardır.

Sıla-i rahim, yani uzakta bulunanların belli zamanlarda akrabalarını ve memleketlerini ziyaret etmeleri Peygamberimizin hararetle tavsiye ettiği bir davranıştır. Peygamberimiz bir Hadis-i Şerifinde; "sıla-i rahim yapanın, yani akrabalarını ve dostlarını ziyaret edenin, Allah ömrünü uzatır ve rızkını genişletir", buyurmuştur<sup>5</sup>.

<sup>1</sup>Buhari, İmân 7; Müslim İman 71-72.

<sup>2</sup>Buhari, Edeb62; Müslim Birr 25; Ebu Davud, Edeb 55.

<sup>3</sup>Buhari, Mezalim 3; Müslim, Birr 58

<sup>4</sup>Kurân (Ahzab) 33/70.

<sup>5</sup>Edebü'l Müfred, C. I s.67 (Terc. A.Fikri YAVUZ) İst. 1979, Sönmez Yay.

Geleneklerimizde, komşuluk hakkı ve komşuya değer verme önemli bir yer tutar. Temelini araştırdığımızda bu konu ile ilgili Peygamberimizin bir çok tavsiyesinin olduğunu görürüz. Çok meşhur olan bir Hadis-i şerifte “*Yanıbaşında komşusu aç iken tok yatan kişi gerçek mümin olmaz*” buyrulmuştur<sup>6</sup>. Yine bir başka hadiste: “*Çorba pişirdiğinde suyunu biraz fazla koy ve komşularını düşün*”<sup>7</sup>

**Atasözleri ve Deyimlerimiz de** kültürümüzün önemli bir unsurudur. Toplumumuzun yüzyıllar boyu şekillenen duygu ve düşüncelerini yansıtır. Geçmişte yaşanan ve tecrübeye dayanan bazı olayları çok veciz ve anlamlı bir şekilde bugüne taşırlar.

Atasözlerimizin de kökeni araştırıldığında dinimizin pek çok emrini yansıttıkları görülür. Mesela biraz önce sözünü ettiğimiz “*komşuluk*” konusu ile ilgili olarak:

“*Komşu komşunun küllüne muhtaçtır.*”

“*Ev alma komşu al.*”

“*Komşu hakkı Tanrı Hakkıdır.*” gibi atasözlerimiz de vardır.

Öte yandan,

“*Doğrunun yardımcısı Allah'tır.*”

“*Aldatayım diyen aldanır.*”

gibi atasözlerimiz doğruluğu, dürüstlüğü ne güzel ifade etmektedir.

Günlük hayatımızda da Allah adını anarak pek çok deyim kullanırız. Mesela, “*Allah'a ismarladık*”, “*Allah akıl versin*”, “*Allah bağışlasın*”, “*Allah korusun*”, “*Allah rahmet eylesin*” gibi dua cümlelerini sık sık duyarız. Yine “*Allah vergisi*”, “*Allah yapısı*”, “*Allah emri*”, gibi deyimleri de kullanırız. “*Şeytana uymak*”, “*Şeytanlık düşünmek*” gibi kökeninde dini manalar bulunan deyimler de İslam'ın günlük hayatımızı ne kadar derinden etkilediğini ve şekillendirdiğini göstermek için yeterlidir.

**Sosyal faaliyetlerimizde de** İslam dininin etkisini görürüz. En yakın komşularımızdan başlayarak, çevremizde bulunan yardıma muhtaç kişilere yardım etmek ve destek olmak, dinimiz tarafından bize yüklenen bir görevdir.

Tarih içinde de Müslüman toplumlar sosyal yardım ve dayanışma için çeşitli kurumlar oluşturmuşlardır. Bu konuda vakıf müesseseleri en güzel örnektir. Sağlık konusunda, eğitim konusunda ve muhtaçlara yardım konusunda bir çok vakıf kurulmuş ve bunlar tarih boyunca çok yararlı çalışmalar yapmışlardır.

Vakıf kurma konusunda Müslümanları teşvik edici pek çok Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şerif vardır. Mesela:

“*Allah yolunda her ne harcarsanız, Allah onu bilendir.*”<sup>8</sup>

<sup>6</sup>Kaberañi, Kenzu'l-Ummal Hadis No: 24904.

<sup>7</sup>Tirmizi, Etime 30.

<sup>8</sup>Kuran (Al-i İmran) 3/92

## İslama Göre İnancın Toplumdaki Yeri ve Rolü

“Hayır işleyin ki kurtulabilesiniz.”<sup>9</sup>

“İyilikte ve fenalıktan sakınma konusunda birbirinizle yardımlaşın.”<sup>10</sup> gibi Ayet-i Kerimeler, Müslümanları, yardım müesseseleri olan vakıfların kurulmasına teşvik etmiştir.

Yine Peygamberimiz de Hz.Ömer’e sahip olduğu hurmalığı vakfetmesini, böylece mahsülün muhtaçlara yedirileceğini ifade ve tavsiye etmiştir.Örnek olarak zikrettiğimiz bu ve benzeri prensipler yüzyıllar boyu İslam toplumlarında vakıflar ve benzeri kuruluşlar yoluyla sosyal yardımlaşma ve karşılıklı dayanışmanın gelişmesini sağlamıştır.

Buraya kadar İslam’ın toplum hayatındaki rolü üzerinde durmaya ve örnekler vermeye çalıştım. Burada anlatılan ve inançtan kaynaklanan bir çok prensip şu veya bu şekilde diğer dinlerde de var olan değerlerdir.

Kanatimizce insanlığın gelecekte huzura kavuşabilmesi için bu ve benzeri değerlerin etkin hale getirilmesi zarureti vardır. Çünkü insanlar yaratılış olarak aynı kaynaktan gelmektedirler, yani kökenleri birdir Ortak duygulara sahiptirler. Dinlerdeki emirlerde de benzerlikler çoktur. Öyleyse yapılması gereken, insanlar arasındaki etnik, kültürel ve inançla ilgili ayrılıklar yerine; üzerinde uyuşulan ortak manevî değerleri ön plana çıkarmaktır. Değişik inaçları tanımaya yönelik bizim yaptığımız bu tür toplantıların büyük önemi vardır. Bugün ekonomik sıkıntılar çeken, savaşlar ve çatışmalar karşısında bunalan insanlığın buna şiddetle ihtiyacı vardır.

İnsanlık bugün tekrar Tanrıya yönelmektedir. Diyebilirim ki, insanlık kendi inançları ve evrensel değerler arasında insanlığın tümünü barışa götürme açısından iyi bir çıkış noktası yakalamıştır.

Bu noktada bir şeye daha ihtiyaç vardır. O da dünya da barışın sağlanması için dinî liderlerin ve din adamlarının samimiyetle güçlerini olumlu yönde birleştirmeleridir. Dünyayı saran tehlikeler göz önüne alındığında bu güçbirliğinin kaçınılmaz olduğu ortadadır.

Hristiyan dünyasında II. Vatikan konsili ile birlikte önemli bir adım atılmış, farklı dinlerle iyi ilişkiler kurmak için çaba içine girilmiştir. Ayrıca özellikle son yıllarda tüm dünyada ve özellikle Avrupa’da farklı inanç ve dinlerden insanların birarada yaşayabilmelerinin imkanlarının araştırıldığı toplantılar yapılmaktadır. İslam dünyası da bundan etkilenmiştir. Meselâ Kasım 1998 de Türkiye’de yapılan II.Din şurasında dinlerarası diyalog konusu da üç ana konudan birisi olarak tartışılmıştır.

Dünyadaki bütün dinlerin mensupları, insanlığın gelecekteki saadetini sağlamak için ortak çalışma içine girmek durumundadırlar. Bu çalışmada amaç, bir dinin diğerine karşı etkinliğini artırmak şeklinde boş bir çaba değil, insanların birbirlerine bağımlı olduklarını gözden uzak tutmadan insanlığa daha mutlu bir gelecek hazırlanması için dinlerin gücünden yararlanmak olmalıdır. Kanatimizce bu nokta iyi kavrandığı ölçüde başarıya ulaşmak ve insanların dine olan güvenlerini ayakta tutmak mümkün olacaktır.

<sup>9</sup>Kuran (Hacc) 22/77

<sup>10</sup>Kuran (Maide) 5/2.

Allah bizleri Hıristiyanlar veya Müslümanlar olarak yaratmadı; bizleri insan olarak yarattı Ben burada hem incil hem Kur'an da ifadesini bulan bazı kavramları vurgulamak istiyorum. Sevgi ve barış, adalet ve merhamet. Luka İncilinde şöyle denilmektedir: "*Babanız nasıl merhametli ise siz de merhametli olun*".<sup>11</sup> Kur'an-ı Kerim de ise, "*Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin... O, inanıp birbirine sabrı ve merhameti tavsiye edenlerden olmaktadır.*" buyrulur.<sup>12</sup> Bütün dinler bu kavramları hararetle savunmakta ve gerçekleşmesini istemektedir. Bize düşen bunu yılmadan , usanmadan insanlara anlatmaktır.

---

<sup>11</sup>Luka 6/36

<sup>12</sup>Kuran (Beled) 90/17